

שירת־הים: משקל ומבנה

ודגשים חריגים־מסמנים

פרק א': דגש קל

בימים ההם, כשעדיין מתקן היה עולמו של הקב"ה, אנשי מדע לא הדריכו עדיין את מנוחת הלכבות בפצצות האטום וכד', והלכבות לא חרדו להעלות המשכורת בלבד, היה יהודי משכיל חרד לכל תג ותג שבתורה הכתובה והמסורה. ייתורו של דגש קל או חיסורו היה מדרך מנוחתו. היום אין בין דגש קל לדגש חזק ולא כלום, אלא בין שישנם בין שחסרים — שניהם מיותרים בעיני מורים ותלמידים כאחד, שהרי בלאו הכי אין האוזן שומעת מה שהפה מדבר, ואין הפה מדבר מה שהלב חושב, והלב, כאמור, אינו נותן דעתו על "קטנות", אלא על "גדולות" בלבד.

הפסוק הידוע משירת הים (שמות ט"ו יא): "מִי־כִמְכָה בְּאֵלִים ה', מִי כִמְכָה נֹאדֵר בְּקֹדֶשׁ, נֹרֵא תְהַלֵּת עֲשֵׂה פִלֵּא" — חוזר על המילה האחת, "כִמְכָה" פעמיים, אך בשתי צורות שונות. פעם היא פותחת בכ' רפה ופעם בדגושה, ובשתי הפעמים האות י' (מאותיות יהו"א) קודמתה. האין זה בניגוד לכלל הידוע בדקדוק? המבינים יזכרו מיד, שאין השפעת אותיות יהו"א על בג"ד כפ"ת נפרדת מטעמי המקרא; הן לאחר טעם מפסיק לעולם תמצא בגדכפ"ת דגושה; אולם כאן יש טעם מחבר (מִרְכָּא), לפני כ' דגושה! ? ולהחרפת השאלה, הנה באותה שירת הים אות רפה לאחר מִרְכָּא: טַבְעוּ בְּיַם־סוּף (פסוק ד); יִרְדוּ בַמַּצּוֹת (פס' ה); ואפילו באותו הפסוק עצמו נורא תְהַלֵּת.

אמנם מי שלא יחסך עמל ויעיין יפה במסורה, ימצא ב"מי כִמְכָה" הערה על הדגש היוצא מן הכלל.¹ וכן ימצא הערה דומה עוד 3 (4) פעמים בפרק זה אחרי מונח, שאף הוא טעם מחבר כמו מִרְכָּא: פעמיים גאה גאה (פסוקים א, כא); וכן: יִדְמוּ פֶּאֶבֶן (פסוק טז); עַם־זו גְּאֵלֶת (פסוק יג) (אבל גם כאן, באותו פסוק (יג) מופיע נחיתָ בְּחֶסֶדְךָ, נְהַלֵּת בְּעֶזְרְךָ כלומר ב' רפה לאחר מִרְכָּא); להשלמתה של הקושיה, נשוב ונתבונן בתחילת הפסוק דנן, והרי שם ב דגושה (באלים) אחרי מהפך, שאף הוא טעם מחבר. היש עוד להאמין בכללי הדקדוק?²

* פורסם בבטאון המורים הדתיים "בשדה חמד" חוברת ג-ד תשכ"ג, עמ' 181-184, תחת הכותרת: דגש קל, במסגרת סדרה קצרה שכותרתה: לתקנת הוראת־התנייך. הפרק הראשון בסדרה יובא להלן בפתח השער השלישי. קטעי הפתיחה והסיום, נכתבו בהומור כואב, במיוחד לבטאון המורים, והם יפים לשעתם ויפים גם כיום — אולם הבאנו אותם באותיות הערה, שכן אינם מגוף המאמר.

1. הערה זו עשויה להרגיע את העצבים, שכן כבר ראו בעלי המסורה פליאה בכך, ומי כמוהם בקי בכלליו ופרטיו ודקדוקיו של המקרא. אך החרד לדבר ה' לא יירגע אף בכך. וכי ציון הקושיה על־ידי הקודמים, יש בו בכדי לתרצה?

2. "שאלת איוב" היא זאת — אך חוסר ידיעה אינו סיבה מספקת ל"כפירה"; אפילו אין (או אין עדיין) להשיג ידיעה של ממש, אל תתייאש מן (=מפחד) הפורענות, ואל תאמר 'אין צדק ואין אמונה'.

משמע, הכללים טעונים בדיקה. אמנם כל טעם מפסיק שבמילה המסתיימת בתנועה, תבוא אחריו אות דגושה, (ולא רק באותיות יהו"א — כגון: וברב גאונך תהרוס קמיך, ועוד). אך לא כל טעם מחבר יגרום להרפיית האות — אכן ברוב המקרים תרפה האות, אך לא תמיד. יש להניח עקרונית, שהדבר תלוי במידת החיבור של הטעם המחבר, כלומר במידת הסמכתה של המילה לחברתה הבאה אחריה. אכן כלל זה מתאשר מיד מתוך פסוקנו גופו, שהרי מי־כמכה הראשון מראה בלא כל ספק הסמכה גדולה יותר מזו שבכל טעם מחבר — הקפה. אמור מעתה, שלשה מיני רציפות יש בין מילים:

- (א) הפסקה מוחלטת (בטעם מפסיק), שלאחריה אות דגושה;
 (ב) הסמכה מוחלטת (במקף), ואחריה תמיד אות רפויה;
 (ג) הסמכה, או הפסקה יחסית (בטעם מחבר), שלאחריה על־פי רוב אות רפה, ופעמים אות דגושה. מאחר שהדגושות הן כאן מיעוט התופעות, יש להתבונן בסיבות המיוחדות לכך. התבוננות זו חורגת ממסגרת הדיון בטעמי המקרא בלבד.
- הלוא אין טעמי המקרא אלא אמצעי — אמצעי להבעת הקשרים התחביריים והפיוטיים, או התוכניים והצורניים, שבין המילים; והקשרים האלה הם התכלית. כיון שבשירה אנו עוסקים, נתבונן תחילה בצורה הפיוטית, במשקל, ובהדרגה נעבור גם לקשרי התחביר והתוכן.
- המשקל מתגוון בשירה זו — בפסוקנו, יש הקבלה שלשית של שלש צלעות: 3-3-3. כידוע, בשירה המקראית אין הצלעות המקריות שוות או שקולות מבחינת כמותן או איכותן הטונית, (כלומר מספר ההברות, רצף הגדולות והקטנות), אלא מבחינת האינטונציה שבתוכן וכוח מבען. יש שתעמוד אפוא מילה אחת כנגד שתיים-שלש מילים המסתכמות אף בחמש הברות. וכה עלינו לקרוא את הפסוק. (נתעלם לפי שעה מן החיצים, שמשמעותם תבואר להלן):

	3	2	1	
	ה'	בְּאֵלִים	מִי־כְמֶכֶה	1
	נֹאדֵר בְּקֹדֶשׁ	כְּמֶכֶה	מִי	2
	עֲשֵׂה פֶלֶא	תְּהַלֵּת	נֹרֵא	3

המקף בשורה הראשונה אינו מניח מקום לספק. נבחן אפוא את השורה השנייה, והיא הפרובלמטית. יכולנו לחשוב, כי 4 צלעות כאן. אך המשקל טובע 3; אם כן, היה עולה על דעתנו לצרף גם כאן "מי כמכה" לצלע אחת, כבראשונה — ומפני זה באו להזהירנו בעלי המסורה. שכן "כמכה" טעונה כאן הבלטה מיוחדת, ותבוא הבלטה זו כאן ותלמדנו גם על השורה הראשונה. שמירת המשקל והמשמעות הרמוזות בו תבעה את הדגש הקל בשניה, ואת חיסורו בראשונה. כך גם הורתה אותנו המסורה לקרוא בפסוק א, 2-2 2-2 (על־ידי הדגש הקל) במילה "גָּאָה":

2	1	2	1	2	1	2	1
בָּיִם	רְמָה	סוֹס וּרְכִבּוֹ	סוֹס	גָּאָה	פִּי־גֵאָה	לֵה'	אֲשִׁירָה

כל נטעה, אם כן, לצרף פייגאה גאה לצלע אחת — היינו עלולים לחשוב כך בגלל הטעם המחבר, ועל יסוד הקשר שבין המקור לבין הפועל בעבר, ובייחוד מפני ששתי המילים שוות בתוכן, אולם הדגש עוצר ומונע אותנו מכך.

בפסוק טז עלינו לקרוא 4-4 3-3 (ושוב הדגש שומר על המשקל):

4	3	2	1		4	3	2	1
פָּאבֶן	יְדֹמוּ	זְרוּעַךְ	בְּגֹדְךָ		וְפָחֶד	אֵימָתָהּ	עֲלֵיהֶם	תִּפְלֵם
		עַד־יַעֲבֹר	עַס־זוֹ	קִנִּיתָ		ה'	עִמָּךְ	

גם כאן אל יעלה על דעתנו לצרף ידמו פָּאבֶן בשל הטעם המחבר, כדי לקבל 3 צלעות, כמו בשתי השלושות שלאחר מכן, כי המשקל הרבועי ברור בחציו הראשון של הפסוק, והדגש בא לאשר זאת. כמוכן, גם בפסוק יג עלינו לקרוא 4-4:

נחית — בחסדך — עם זו — גאלת || יְהִלֵת — בעוזך — אל־נוה — קדשך,

ולפיכך גאלת בדגש. הווה אומר, לא העירה המסורה, אלא כשהיה מקום לספקות — והעירה על־ידי הדגש, שעלינו להפריד.

אך באמת, למה לקרוא שורה שתיים בפסוק יא בהפרדה זו — "מי — פמכה — נאדר בקדש" ? דרכה של השירה המקראית, שהיא חוזרת ומגוונת (ההיגיון שבחזרה הלא הוא עקרון יסודי בכל אמנות) — ההבדל בין שתי הצלעות שבפסוק, הוא כאן העיקר. פסוק זה הוא אחד משלושת הפסוקים המרכזיים של השירה —

"אשירה לה' כִּי־גָאָה גָאָה" (א); "מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִים ה' (יא); "ה' | ימלך לעלם ועד" (יח) —

חבר את שלושתם ומצאת תמציתה של השירה בשלמותה בלא שיחסר כלום, בין מצד התוכן ובין מצד הקשר ביניהם; לא בכדי נבחרו שני הפסוקים (יא ויח) לשירה בציבור יום יום בברכת גאולה שלאחר קריאת שמע, כדרך שנבחרו פסוקי הקדושה לברכת יוצר — חשיבותו המרכזית של פסוק א' צוינה על־ידי הכפלתו בתורה עצמה מפי מרים (פסוק כא).

הראשון משלושת הפסוקים מביע את גבורתו של ה', האמצעי את יחידותו, והאחרון את מלכותו. רעיון היחידות מובע בפסוקנו בשלש קריאות, מהן שתיים מנוסחות בפירוש כשאלה ("מי כמכה"), והשלישית, על אף היותה מבחינה תחבירית, המשך השנייה, מתנתקת ממנה מבחינה אמנותית לכעין מענה מסכם בחיווי עובדות — "נורא תהלת עשה פלא". הגיוון שבין השאלות ובין 'המענה' גלוי — הוא נתון בעצם העלמת השאלה והבלטת הקריאה. אולם החזרה בשתי השאלות עלולה להלאות את השומע, אם לא תתגונן בצורה.

שורה (שאלה) 1 פותחת בצלע כבדה, מורכבת ("מי־כמכה"); שורה 2 מסיימת בצירוף מילים כבד ביותר ("נאדר בקדש"), שרק הוא בעל משמעות עובדתית בשתי השאלות; שורה 1 מסיימת במילה קצרה, כבדת משקל ("ה'"), שורה 2 פותחת במילת השאלה הקצרה ביותר ("מי"), שבהטעמתה היתרה, בעמדה בפני עצמה, תראה כמעוממת לשם ה'. על־ידי פתיחתה וסיומה נעשית שורה 2 שאלה רטורית מובהקת, בניגוד לשאלה הראשונה, שהרטוריות אובדת בה עדיין, בסתמיות שהייתה. בכך מהווה שורה 2 גם התקדמות לעומת שורה 1, התקדמות מן השאלה אל המענה — ואף זה גורם מגוון. התקדמות זו מובלטת לעין ולאוזן כאחד על־ידי שני טכסיסים פיוטיים קטנים:

א'. העברת המילה כמכה (בשורה 2) לצלע נפרדת, לצלע השנייה, מהווה מעין צעד קדימה. ב'. הצמדת שתי המילים המתארות נאדר בקדש לצלע אחת בסופה של שורה 2 מרמזת לעבר השורה השלישית, שכולה תיאורי עובדות.

החזרה והגיוון מעניינים גם מבחינה תחבירית. הנושא שוה בשתי השורות, והוא בראשן ('מי'); אך בראשונה הנושא צמוד אליו בקצה האחד ("מי-כמכה?"), ובשניה הוא מורחק ממנו אל הקצה השני — "נאדר בקדש", והמשכו, בשורה 3 — "נורא תהלת עשה-פלא"³. על-ידי כך מתגוון אף הנושא. סודו ויסודו של כל משפט הוא בציפייתו של הנושא לקראת הנושא, עד כי ידבק בו, והיו למשפט אחד. אינו דומה אפוא בתוכנו "מי" ראשון, הבטל אצל נושא התמים והרגוע ("מי-כמכה"), אל "מי" שני, המבודד, הנסער בציפייתו, הנושא עיניו אל כל עבר ("מי... נאדר בקדש"). צא וראה, כי בשתי השורות הצלע השנייה ("בְּאֵלִים / כְּמֹכָה") היא תיאור של הנושא, אך מופרד ממנו, שלא כדרך התיאורים הרגילים הדבקים בנושא, והרי זה משווה לה גם אופי של הסגר. אופיו של ההסגר יזדקר לעין מיד, אם ננסה להשמיטו מן המשפט. במשפטים — 'מי כמכה ה'?' מי נאדר בקדש?' — קשרי התחביר אמיצים יותר, ועם זאת שונה תיאור הסגר אחד מחברו. בְּאֵלִים נפרד מנושאו, משום שהוא, לפי תוכנו, גוף זר החוצץ בין יסודות, שכולם עולמו של ה' — אף "מי" הבטל אצל נושאו ("כמכה") מצטרף ליסודות אלה. ואילו (בשורה השניה) "כמכה" מופרד, בהיותו חוצץ בין הנושא לבין הנושא. שורה ראשונה מתארת עולם סטטי ('אין כְּמוֹךְ'), שההסגר ("בְּאֵלִים") הוא סטייה ארעית אל מחוצה לו; בשורה שנייה נוצרת דינמיות על-ידי העלייה, במדרגה ובקפיצות, מהעולם החיצון, הסתמי ("מי") — אל עולם הנאדר בקדש — כשההסגר ("כמכה") מהווה דרגת ביניים, מעין קרש ניתור.

לבסוף תצוין העובדה המפתיעה, שהעיקר בתוכנו מבחינה סגנונית ופסיכולוגית כאחד — שם ה' — אינו אלא פניה במשפט, כאילו היה טפל שבטפל, בלתי מתקשר לחלוטין ("מי-כמכה בְּאֵלִים, ה'!"). אך דווקא בהיותו בלתי מתקשר הוא מרוקם מעל לכל מה שניתן לקשירת קשרים, לרבות תארו ("נאדר בקדש..."). בכך הוא מועלה למעמד שליט יחיד השולט מלמעלה על כל המשפט ומטביע את חותמו על כל חלקיו. אמנם שם ה' נזכר רק בשורה 1, אך חוקי התקבולת המקראית מעבירים אותו בחזרה סמויה גם לשורה 2, וכל שורה 3 אינה אלא גילוי שכינתו.

ראוי להסביר את הדבר במקצת — הקבלת השורות עומדת על ארבע דרכי יסוד:

1) על הכפלת מילה

2) על חזרה בשינוי

3) על השמטת מילה

4) על הוספה;

כולן יוצרות חזרה מגוונת, כלומר תקבולת פיוטית.

הכפלת המילה כמות שהיא יוצרת בסיס טבעי לחזרה מטעימה ומשננת, כשסביבתה החדשה

של המילה מעוררת אספקטים חדשים לתפיסתה;

3. כמובן, אפשרית גם תפיסה תחבירית "פשוטה" יותר בשורה 2: כמכה — נושא, נאדר בקדש... פנייה; ובהתאם לכך תשתנה, כמובן גם התפיסה האמנותית. אך העדפתי לראות את הסיום כהמשך הנושא, כתפיסה אמנותית ואמיתית יותר, עם היותה נועזת יותר: כהמשך הנושא, מגביהה שורה 3 את המתח עד סופה; כפנייה, היא יורדת במתח ונעשית חזרה ארכנית.

חזרה בשינוי, הכפלת המושג במילה שונה, מראה את שני ההיבטים של המושג, בשתי שורות בתפיסה סינתטית;

השמטת מילה בשורה 2 משמעה, שהכפלתה מיותרת, כלומר היא מובנת מאליה, ובכך היא מועברת בדרך סמויה לשורה השנייה⁴;

הוספה בשורה 2 משמעה העברת המושג החדש, שנשכח כביכול בהיותו מובן מאליו, גם לשורה הראשונה. שלוש מדרכים אלה (הכפלה, השמטה והוספה) מופיעות בשתי השאלות המקבילות — "מי-כמכה"; "מי כמכה" (ראה החיצים לעיל).

והנה השמטת "בָּאֵלִים" בשורה 2 והוספת "נאדר בקדש" מעמידות בשתי השורות, זה כנגד זה, את שני המושגים הדומים למראית עין אבל מנוגדים תכלית הניגוד, לשם הבלטת התהום ללא גישור בין אמונות ההבל לבין אמונת האמת — אך שם ה', שהכפלתו הושמטה, עומד לבדו ומדהדה ביחידותו — והלא זהו הרעיון המרכזי!

האם קריאה זו של הפסוק שרירותית? והצירוף הכבד "נאדר בקדש" הפפוי עלינו — כלום אינו מלאכותי? — ודאי שלא! — וכי כיצד אפשר לקרוא אחרת? כלום תעלה על דעתנו הסמכה אבסורדית של המושג "בָּאֵלִים" — כלומר, תמונות ומושגים מוטעים של אלהים, המקובלים בין אומות העולם — אל ה'!⁵

ושמא נקרא שורה 2 בהפרדת נאדר ↓ בקדש, ובצירוף מי-כמכה (או אף בלעדיו, בניגוד למשקל!)?⁶ — אולם "נאדר בקדש" הוא, גם מצד תוכנו, מושג אחד, שהובע בשתי מילים, באין מילה אחת שתביע את המבוקש: קדוש עד כדי האָדָרָה או נאָדָרוֹת, כלומר קדוש קדושה מוחלטת⁷. גם בשורה 3 עדיף לראות "עשה פלא" כמושג אחד (מפליא בעשייתו, רגיל לחולל פלאים, כתואר וציון תכונה, ולא 'מחולל פלאים' כציון עובדה, שהוא מושג מורכב), ואילו "נורא תהלת" הוא מושג מורכב באמת ('ראוי ליראה ולתהלות, או ראוי ליראת כבוד על-פי תהלותיו').

נקרא אפוא מה שקראנו ונדרוש בו מעין מה שדרשנו. מכריחים אותנו, כלומר, מדריכים אותנו, בעלי המסורה, בקבעם דגש קל (אחרי טעם מחבר!) במילה "בָּאֵלִים" (המופרדת בטעם מפסיק מן הבאה אחריה), ובשורה 2 — במילה "כמכה"; על-ידי כך הספיק להם טעם מחבר במילה "נאדר", ולא היה עוד צורך בהקפה; ואילו בשורה 3, להדרכת הקריאה, (לכאורה) היה צורך להקיף עשה-פלא, בריפוי הפ"א (לפי הכלל). על-ידי כך היה נמנע הצורך להטיל דגש בתי"ו של תהלת, המועמדת בצלע נפרדת. אכן כך מופיע במקראות גדולות⁸. אולם בכל ההוצאות המדויקות אנו מוצאים

4. ראה גם בפרק הקודם — סימן שאלה: מי יעלה... ומי יקום... — [מ] ישא ברכה, עמ' 127-129.
5. קריאה מחברת חסרת שחר, של "ה" עם היפוכיו ("באלים"), נשמעת לעתים קרובות מפי מורים ומפי תלמידים כאחד, מרוב חיפזון ומחוסר ידיעה, וכל שכן, למרבה הצער, בתפילה נחפזת.
6. אף קריאה זו נשמעת לרוב.
7. אינו דומה הביטוי "נאדר בקדש" לביטוי "נאדרי בַּח" (1), שמשמעו אדיר וגדול עד אין קץ בגבורתו. "נאדרי בַּח" — הריחו צירוף שני מושגים למושג מורכב, אם גם מתחום משמעות אחד, ואולי הוא דגוש בראש המילה (בַּח) דווקא משום שאיננו מושג אחד — תן דעתך על הטעם המפסיק של נאדרי!
8. המאמר במקורו נכתב לפני שהופיעו ההוצאות המדויקות. תיקנתי אותו בהתאם (גם לעיל בעמ' 142), והוספתי כאן הסבר, לפי הבנתי.

"עשה פלא בטעם מחבר בדיוק כמו "נאדר בקדש" ו"נורא תהלת" – מדוע אם כן אין דגש בתי"ו של **תהלת**: דגש כזה עלול היה להטעות בהרחיקו יותר מדי את שני המושגים (נורא תהלת), המתרכבים למושג אחד. אפשר לטעון, שבעלי המסורה קראו את שורה 3 במשקל שונה, רבעי, מכוח שני הצמדים־המושגים ("נורא תהלת עשה פלא), שכל אחד מהם כפול, **ושניהם** יתפרשו כמושגים מורכבים. אולם מסתבר יותר ששורה 3 נמשכת אחרי שורה 2, שמקבילה במשקל לשורה 1, **והדגש הקל** במילת "**כמכה**" די היה בו כדי לקבוע את הקריאה השקולה בפסוק כולו.

בימים ההם, כשהיה הלב שלם עם תורתו של הקב"ה, עמד יהודי על כל תג ותג, ודרש תילי תילים של הלכות על כל קוץ וקוץ. בימינו אנו ניתן לנו לדרוש תילים של אגדות ומדרשים בהכרת התורה ובהשקפת העולם תוך סברה הגיונית והשערה אמנותית – אילו יכולנו להסיח דעתנו מעט מסכנת המלחמה האטומית ומהמאבק הפרופסיונלי.*

* פורסם בבטאון של מורים, כזכור.

שירת־הים: משקל ומבנה

ודגשים חריגים-מסמנים

פרק ב': דגש תמוה — לא קל

מה נשתנה "מקדש", שבסוף שירת הים (שמות ט"ו יז) מכל "המקדשים", שבכולם הק' רפויה וכאן דגושה?

אופיו האמיתי של הדגש כעוצר הקריאה יתגלה לנו ביותר באותם המקומות, שבהם קצרה ידם של כללי הדקדוק מהושיע. נתבונן נא באותם דגשים זרים, המופעים בספרי הדקדוק כיוצאי דופן גמורים. ברגשטרסר¹ מכליל אותם במושג דגש מבדיל או מפריד (dirimens), ורואה את תפקידו של זה בכך שעליו "רק להורות על נעתו של השווא שלאחריו" ("רק" — כלומר בלא לציין הכפלת האות), בהוסיפו אגב אורחא "ממש כמו המתג המופיע במקומו לעתים, והשכיח בייחוד בהברה ה". קרוב יותר לאמת היה ר' יונה בן־גינאח כשכתב בספר הרקמה (מהדורת וילנסקי שער כ"ב (כ"א), עמ' רנ"ה-רנ"ו): "ויש שידגשו גם כן העבריים האות לבלי מה שזכרנו (כלומר, ללא הטעמים הדקדוקיים שציינו), אך [מהשתדלותם] לצחצח האות ההיא הדגושה (כלומר, לבטאה במבטא צח ונכון), כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה, כדגשותם [ק'וף]: ונתקנהו מן העיר" (שופטים ב' לב), מיראתם שתדמה לכ'ף; וק'וף: "בנות מלכים ביקרו־תיך" (תהלים מ"ה י); וק'וף: "ולו יקֶהת עמים" (בראשית מ"ט י); וק'וף: "עֶקְשׁוֹת פֶּה" (משלי ד' כד, ו' יב); וק'וף: "וְעֶקְבוֹתֶיךָ לֹא נִדְעוּ (תהלים ע"ז ב); וק'וף: "אם יִקְרַךְ עוֹן (שמואל־א כ"ח י); וק'וף: "מִקְדָּשׁ, ה' כונונו ידיך" (שמות טו יז), מיראתם בזה גם כן. וכדגשותם צ'די: "יִרְכּוּ עֶצְבוֹתֶם (תהלים ט"ז ד); וצ'די: "נִצְרָה עַל דֶּל שַׁפְתִּי" (שם קמ"א ג); וצ'די: "וּמִחֲבֹשׁ לְעֶצְבוֹתֶם (תהלים קמ"ז ג); וצ'די: נִצְרָה כִּי הִיא חֵיךְ (משלי ד' יג); וצ'די: "וּלֹא אֲרִיחַ בְּעֶצְרוֹתֶיכֶם" (עמוס ה' כא); — מיראתם שתדמה [צ'די] לס'מך — וכדגשותם ש'ין: ונאספו עֶשְׂבוֹת הַרִים (משלי כ"ז כה), לברוח מהתערבה בז'ין..."; ועוד דוגמות רבות של דגשי ריש, א'לף, ונ'ון, שהביא (שם בהמשך), ואפשר גם להוסיף.

* מאמר זה נמצא על ידי בטייטה מעובדת בין כתבי אבי מורי ז"ל, שנראתה כהמשך הגיוני למאמרו **דגש־קל**, לעיל. ערכתיו בזוהרות רבה וצירפתי יחד את שני המאמרים תחת הכותרת המשפתת אותם. חלק מההערות שלי, נכתבו על־פי דברים שהסביר לי אבי מורי ז"ל בעל־פה (ראה הערות 15 ו-23). הערה 14 באה במקום פסקה שלמה של אבי מורי ז"ל שאבדה. בדקתי במסורה בעיקר על פי ההוצאה של הרב מ' ברויאר, ושיניתי כמה דברים על־פי הבדיקה, מאחר שאבי מורי ז"ל לא הספיק לבדוק ולערוך.

1. Hebräische Grammatik, חלק א', סעיפים y-v. במהדורה העברית (ג' ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, תרגם מ' בראשור, ירושלים תשמ"ב), עמ' 117-120. להלן, ברגשטרסר.

נתבונן נא בחלק מהן.

בעקבות ר"י בן-ג'נאח אנו רואים ק' דגושה כמעט בכל הצורות של "עֲקָבִי-", "עֲקָבוֹת-", "עֲקָבוֹתֶיךָ" (ארבע מחמש פעמים: בראשית מ"ט יז; שופטים ה' כב; תהלים ע"ז כ'; תהלים פ"ט נב)², כלומר בצורותיה של המילה "עקב", שבהן האות ק' שוואית אחרי הע' החרוקה. הגייתה האמפתית (הנחצית) עלולה להיות מוחלשת בהעצר התנועה ובהפניית עצמה יתרה להגיית הע'. הדגש בא, אם כן, להבטיח את הגיית הק' בתוך סביבה שוחקת. משום מה דווקא כאן, ולא במילים "וַיַּעֲקֹבֵי" (בראשית כ"ז לו) או "בְּעֲקָבָה" (מלכים ב' י' יט) למשל?! — האם גרמה לכך קריאתן של מילים אלו³, או ריחוקה של הק' מן הטעם העיקרי (המפסיק) במילה הראשונה — זאת לא גילו לנו הנקדנים, שהרי עניין הדקדוק רחוק מהם, אך את העובדה עצמה גילו.

אפשר לשער את הסיבה במילים כמו — "יִקְהֶת" (בראשית מ"ט י'), "וַיִּתְקַנְוְהוּ" (שופטים כ' לב), "עֲקָשׁוֹת" (משלי ד' כד, ו' יב), ומסתבר אף במילה "עֲקָשִׁי"⁴ (משלי י"א כ) — ולתלות אותה בסמיכות ק' שוואית לה"א (יִקְהֶת), או לשתי נ' (וַיִּתְקַנְוְהוּ), או בסמיכות ק' שוואית לש' (עֲקָשׁוֹת/עֲקָשִׁי), שגם היא תובעת עצמה רבה להגייתה. גם ניקודן החרגי של "בִּיקְרוֹתֶיךָ"⁵ (תהלים מ"ה י) — כנגד הניקוד הרגיל של "יִקְרַת", ישעיה כ"ח טז), ושל "לִיקְהֶת" (משלי ל' יז), עשוי לגלות לנו את חששות הנקדנים. אך סתומים הם שיקולי הנקדנים לעת עתה במילה "יִקְרַךְ" (שמואל א' כ"ח י'), אשר דומה אמנם במקצת ל"יִקְהֶת", אבל החשש הפונטי חלש יותר, והיא יוצאת דופן⁶. גם "וַאֲפָרָה" (הושע ג' ב) מעמידה אותנו לפני ניחושים קשים — משום מה תבעה כ' זו הגנה דווקא כאן? אולי משום הרציפות של שתי התנועות הדומות (א' ור')!?

בהמשך דיונו של ר"י בן-ג'נאח הננו רואים גם צ' דגושה בנסיבות דומות מאד — כשהאות שוואית לאחר ע', ה' או נ', ולפני ב' (פ) או ר' רפות⁷: "עֲצִבִּיכֶם" (ישעיה נ"ח ג), "וַיִּמְעַצְבוֹן", "עֲצִבֹנָךְ" (בראשית ה' כט, ג' טז), "בְּעֲצָרְתִּיכֶם" (עמוס ה' כא), "וַנְצָרָה" (תהלים קמ"א ג), "וַנְצָרָה" (משלי ד' יג), "הֶצְפִּינוּ" (שמות ב' ג), ואולי אף — "וַבְּעֲצָבְתָּ" (משלי ט"ו יג), "וַיִּלְעָצְבוּתְּם" (תהלים ט"ז ד; קמ"ז ג), עֲצָבְתִּי (איוב ט' כח). תופעה זו נמצאת גם באותיות ש' ונ', שהופיעו לעיל כמשפיעות: "עֲשָׁבוֹת" (משלי כ"ז כה), "קִשְׁתוֹתֶם" (ירמיה נ"א נו), וכן "קִשְׁתוֹתֶיךָ" (ישעיה ה' כח), "וַיִּקְשְׁתוּתְּם" (תהלים ל"ז טו), "וַיִּקְשְׁתוּתֶיךָ" (נחמיה ד' ז)⁸, "עֲנִבִי" (ויקרא כ"ה ה, דברים ל"ב לב), מְנֹרֶיךָ (נחום ג' יז)⁹.

2. רק "בעֲקָבִי הצאן" בשיר-השירים א' ח, רפוי על-פי המסורה.
3. הע' השוואית חלשה יותר, ובשנייה הדגש הקל (בעקבה) פותר אולי את הבעיה בדרך דומה, ועיין להלן.
4. עֲקָשׁ דגוש על פי המשקל תמיד. אולם פעמים רבות נשמט דגש כזה בצורת הרבים, כמו עֲרִיס, פְּסָחִים, וכאן נשמר מטעמי ההגייה. תודתי לד"ר יוסף עופר על הערה זו.
5. אמנם רק בדפוס ונציה, ואילו במסורת כתבי היד "בִּיקְרוֹתֶיךָ", כמו "בְּעֲקָבוֹתֶיךָ" דלעיל.
6. לעומת: יִקְרָה (קהלת ב' יד; ט' יא; י' יד); יִקְרָנִי (קהלת ב' טו); יִקְרָךְ (במדבר י"א כג); תִּקְרִינָה (ישעיה מ"א כב); יִקְרָה (שמות ג' יח); יִקְרָתִי (שמואל א' א' ו); ועוד.
7. על ר' דגושה ורפה עיין שם בהמשך שער כ"ב בספר הַרְקָמָה עמ' רנ"ו, וראה גם ברגשטרסר סעיפים 6) (עמ' 73 במהדורה העברית), ו-10 m10 (עמ' 109).
8. כל הדגשים מסוג זה באו כנראה מפני הקושי בסמיכות ש' לת' רפה, על-פי מבטאה הנכון, ובלשונו של ר"י בן-ג'נאח (שם עמ' רנ"ו): "יודגשו השיין בעבור שהוא יותר קל עליהם במילה הזאת בהקצבה עם שתי התינון...".
9. כאן עיצור הני מופיע בין עיצור אפי כמותו ובין עיצור שני קרוב לו.

כמובן, לא נתפלא עתה גם על הדגש בר' השוואית הנתונה בין "חברותיה" הגרוניות: "הַרְעִימָה" (שמואל-א' ו'), ו"הַרְאִיתָם" (שלוש הפעמים שבמקרא — שמואל-א' י' כד; י"ז כה; מלכים-ב' ו' לב). דומה, שאף במילים: "וּבְהִמְרוֹתָם" (איוב י"ז ב), "מִמְרִים" (איוב ט' יח), "מִמְגְרוֹת" (יואל א' יז), דאגו הנקדנים להגיייתה הנכונה של המ' מפני עמידתה המיוחדת, כשהיא מרוחקת מהטעם ונתונה בין עיצורים דומים ועיצורים גרוניים, או קרובים להם. כך יש להסביר גם את אותם דגשים המופיעים בכתבי יד בראשי מילים מוקפות, כאשר המילה הקודמת מסתיימת באותו עיצור — אבל רק באותיות השטף [הנוחות להיבלע] — ל, מ, נ — 'בֶּן-נֹזֶן, עַל-לַחִיָּה, אִם-מְחוּט, בְּכָל-לְבַי, ועוד¹⁰.

בדרך פִּנְטִית אחרת נראה לי להסביר את הדגש הזר בכמה אותיות שוואיות אחרות, בהן ביקשו הנקדנים לעצור את הקורא למען יבטא את השווא קמץ חטוף, בהיותו סמוך לקָפֶץ או לקמץ-קטן, כפי שקיבלו במסורה, ולא יחטיפוהו כשווא נח. (ברוב המקומות האלה אף טרחו והוסיפו קמץ לשווא: "[וְ]סִבְלוֹ" (ישעיה ט' ג, י' כז, י"ד כה — כל המקומות), וכן: "מִסְכָּכוֹ" (ירמיה ד' ז). לעומת זה ויתרו על הדגש והשאירו שווא נח כרגיל, במילים: "גִּדְלוֹ" (תהלים ק"ב ב), "קָמְצוֹ" (ויקרא ב' ב ועוד), אולי משום שהקורא לא היה רגיל לטעות בהן. במילה "כתנת", נראה לי שהקפידו על הקמץ החטוף עם הדגש דווקא אחר הקָפֶץ בצורת הריבוי — פְּתָנוֹת (ת' דגושה בכל מקום) — ולא הקפידו לאחר קמץ-קטן — פְּתָנוֹת (ת' רפה בכל מקום). ייתכן מאד שגם הדגש באות הבאה, כגון במקרה של "קִטְנִי"¹¹ (מלכים-א' י"ב י) או של "קָבְלוֹ"¹² (יחזקאל כ"ו ט) לאחר קמץ קטן, הסברו מכאן, שהרי אין הבדל עקרוני בין סימון האות הקודמת לתנועה שתובעת השהיה ובין סימון האות שלאחריה. מסתבר, שמלכתחילה היה מקום הנקודה בין שתי האותיות¹³.

ההנמקה הדקדוקית לכל הדגשים הללו קרובה אפוא לאמת (דגש מפריד!), אולם המטרה האמתית איננה תנועת השווא מתוך תפישה דקדוקית, אלא עצירת הקורא במקומות מועדים לשגיאה או לטשטוש כפי שהדגיש ר"י בן-ג'נאח (שם בכל הפרק), וזאת מטרה שאינטרס דקדוקי אין לה¹⁴. [בעלי המסורה ביקשו לשמור על קריאה מדוייקת במקרא, ולא עסקו בכללי הדקדוק — אלה היו בראש מעייניהם של מדקדקי ספרד, והם עצמם העמידו אותנו על ההבדל]¹⁵.

אף הדגש "שאיננו אמת"¹⁶ בצורות ההפסק הידועות: "חִדְלוֹ" (שופטים ה' ז; שמואל-א' ב' ה), "וַיְחַלְלוּ" (איוב כ"ט כא), "נִתְנוּ" (יחזקאל כ"ז יט), "רְמוֹ" (איוב כ"ב יב), ואולי גם "נִשְׁתָּה" (ישעיה מ"א יז, ואין הכרח לפרשו משרש נשת) — יובן כעוצר את הקורא לדקדק בהגיייתם של

10. ראה הרקמה שם, עמ' רנ"ז-רנ"ח, ועובר להבלעת האות ת, ועיין ברגשטרסר עמ' 115 במהדורה העברית.
11. בדפוס ונציה ובהערות מסורה אחדות הט' בחטף-קמץ.
12. בדפוס ונציה הב' בחטף-קמץ, וברגשטרסר מביא גם מסורה שקוראת קָבְלוֹ, אך רואה בה פשוט שגיאה!
13. כך בניקוד הבבלי בציון של דְחִיק או של אָחִי מְרַחֵק, ובניקוד הארצישראלי באות האחרונה של המילה הראשונה, ברגשטרסר 65-66, ועיין י' בלאו, תורת ההגה והצורות, ירושלים תשל"ב, עמ' 79.
14. כך למשל אפשר למצוא את הדגש הזה לפעמים, לא באות המועדת אלא באות שלפניה, כמו "מִאֲתָמוֹל" (שמואל-א' י' יא); אולי כך גם ב"וַאֲפָרְהָ" (הושע ג' ב) — אמנם בשני המקרים באות השוואית! — ואולי אף באות שלאחריה כמו "בְּעֶקְבָה" (מלכים-ב' י' ט), כדלעיל.
15. דברים אלה שמעתי מא"מ ז"ל פעמים רבות, בהסבר תופעות כאלה, ואחרות. לפיכך, הורה לי, שאין חובה לקרוא דגשים אלה כדגש חזק, ודי בהבלטת האות למניעת ההבלעה.
16. ברגשטרסר (69), והוא טוען שיש כאן שריד של שימוש בנקודה כסימן לטעם, אך אין זה נראה לי נכון.

העיצורים השוטפים או האפיים, החלשים בטבעם, ולכן גם נוטים להתנדף או להיבלע בקריאה הרהוטה, לפחות בטעם המפסיק המחייב הארכה.¹⁷ קרובה אם כן לאמת הגדרתם של המדקדקים שלנו שהדגש הזה בא "לתפארת-הקריאה", אלא שתפארת זו פירושה שמירה על דיוק הקריאה¹⁸ במבטא צח, כדברי ר' יונה בן-ג'נאח שנזכרו לעיל.

אותו דגש עצמו נשקף לנו מתוך אותם העיצורים עצמם במילים 'אָנָא, אֶלָּה, הַמָּה, הֵנָּה, שְׁמָה, לְמָה', אף שלא בהפסק, משום שמילים אלה השכיחות ביותר בדיבור יומיומי, אסימונים שחוקים היו, ובדין באו לחזקן בקריאה בכתבי הקדש. בצדק הננו כוללים אותן אפוא בכלל הדגש לתפארת הקריאה¹⁹.

אפשר, שגם "פְּנִלּוֹתָךְ" (ישעיה ל"ג א) תבעה את הדגש לחיזוקה הפונטי של הני' בשל קרבתה אל ה'ל' הדומה לה. אולם כאן אפשר למצוא גם סיבה אחרת להבלטתה. מילה בלתי רגילה זו עלולה היתה להיתפס על-ידי הקורא (ועוד יותר על-ידי הכותב) כמילה הידועה 'ככלותך' אשר קרובה יותר לעניין²⁰, וסברו בעלי המסורה להעמידנו בהדגשה על המסורת שקיבלו. משמעות זו תהא קרובה איפוא לשימוש ידוע אחר בנקודה, במסורת הכתיב, כ"נקוד על"²¹, במקומות קשים. אפשר להסתפק בהנמקה הפונטית גם לגבי הדגש בביטוי "בְּחִלְקֵי-נַחַל חֶלְקֵךְ" (ישעיה נ"ז ו), אך גם כאן תסתבר יותר דרך אחרת. הקריאה הרהוטה עלולה היתה להשאיר בידי הקורא את הרושם המוטעה, כאילו ריבוי של המילה הידועה 'חֶלְקֵךְ' דיבר הכתוב, שהרי מיד לאחר מכן באה המילה "חֶלְקֵךְ". השחיית הקורא בהגיית ה'ל' עשויה לגוון בפיו את צלילה של המילה כולה, להבדילה מן הדומה לה, ולהעמידנו על העובדה ש'בְּחִלְקֵי נַחַל' מדובר כאן. הבחנה זו בין שתי מילים דומות, שראינה כאפשרית בדוגמה שלפנינו, תצדיק את כינוי הנקודה כ'דיאקריטית' (= מסמנת היגוי מיוחד), אולם גם כאן אין השם 'דיאקריטי' מביע את מהותה האמתית של נקודה זו, שהיתה מיועדת לעצור את הקורא במבטאו²².

אף בדוגמה מסוג זה שבה פתחנו — "מְקַדֵּשׁ" (שמות ט"ו יז) אין דעתי נוחה מהסבר פונטי בלבד, שכן "מְקַדֵּשׁ" זה שונה מכל ה"מְקַדְּשִׁים" שבמקרא. התשובה היא, שבכל ה"מְקַדְּשִׁים" שבמקרא אין מקום לטעות בצירופם התחבירי ובמשמעותם במשפט, ולפיכך די להם בדגש הרגיל שבאות ד'. לעומתם "מְקַדֵּשׁ" זה עלול להיתפש בקריאה רהוטה כנסמך אל שם ה' הבא אחריו (על אף הקמץ שבד'!). ואולם "מְקַדֵּשׁ" כאן נפרד הוא, ושם ה' הבא אחריו הוא הפנייה במשפט!

17. בספר הרקמה שם, עמי רנ"ה, מסביר ר"י בן-ג'נאח את הדגשים שבצורות ההפסק בהדגשת "העמידה", כלומר: "הפסק הדברים, כאמרם — "חדלו פרזון בישראל חֲדַלְוּ" (שופטים ז' ז) — אין בחֲדַלְוּ הדגוש מן הענין, כי אם מה שיש בחֲדַלְוּ הראשון, זולת ענין העמידה עליו, ודגשוהו בעבור זה, כדי שתתחזק הסמיכה עליה".

18. הגדרת הפסק ותפקידיו על-ידי ר' אהרן בן אשר, בספרו הגדול דקדוקי הטעמים שער ט"ו, הולמים בדיוק תפישתו זו.

19. ברגשטרסר (69) הסמיך אותם אלה לאלה בצדק, אך כמובן מטעמו שלו, ולא מטעמנו.

20. וכפי שמציעים חוקרים רבים בימינו, על-פי ההיגיון, אך בניגוד למסורה.

21. ירושלמי פסחים פרק ט' הלכה ב', בראשית רבה פרשה מ"ח, אבות דרבי נתן פרשה ל"ד.

22. לסוג זה יש לצרף כנראה גם את "מְקַרְה־לִילָה" (דברים כ"ג יא), שכן דגש זה בא בוודאי להבליט את ההבדל בין הקרי שמדובר בו, לבין 'מקרה' רגיל אחר. נכון גם לומר שהמ' בפסוק זה היא מ' השימוש, כפי שנתפרש הביטוי בלשון חז"ל, בתרגום אונקלוס ובפירושו של ראב"ע.

(כלומר: 'ה'! פעלת מכון לשבתך — א-דני! מְקַדֵּשׁ כוֹנְנוּ יָדֶיךָ!). שינוי מקום הנקודה המדגישה (אל הק') משונה את מעמדה של המילה "מְקַדֵּשׁ" במשפט, ותוצאות לו לגבי המקצב. המשקל בפסוק זה כולו רַבְעִי הוא בשתי צלעותיו המקבילות זו לזו, ולא משקל שְׁלִשִׁי כפי שעלול היה לצאת בצלע השנייה, מתוך הסמיכות שבקריאה חופזת:

מכון / לשבתך / פעלת / ה' /
מְקַדֵּשׁ / א-דני / כוֹנְנוּ / יָדֶיךָ.

אף כאן, המעלה על הנקודה הזאת את השם 'דִּיאֶקְרִיטִית' (=מְבַחֵינָה), לא יצא ידי חובתו. נקודה זו 'המפארת' את הקריאה ומתקנת את המשקל, אינה אלא אותה הנקודה ממש אשר הדריכה את מנוחתם של גדולי המדקדים בפסוקים אחרים, אם בתורת דגש קל או בתורת 'דְּחִיק' ²³ וְאֵתִי מְדַחֵק ²⁴. בעלי המסורה לא באו להורותנו בעזרת נקודה זו אלא את קריאתם הנכונה ואת שקילתם הנכונה של אותם פסוקים וחלקי פסוקים.

שירת הים: מבנה ומשקל ²⁵

בשירת הים אשר משכה את תשומת לבם של בעלי המסורה ביותר מפני מרכזיותה, נמצא מספר דוגמות כאלה של נקודות לעצירת הקורא ולשמירת המשקל (ומבחינת המדקדים "אבני-נגף" בלתי מוסברות).

כך אנו קוראים בפתחת השירה (שמות ט"ו א):

אשירה / לה' / כִּי-גָאָה / גָאָה /
סוֹס / וּרְכַבּוּ / רִמָּה / בַּיָּם.

"גָאָה" דגוש שומר על משקל רַבְעִי בצלע הפותחת. לעומת זה, המשקל הרַבְעִי ייתפס מאליו בצלע הסוגרת, אף תוך כדי קריאה רהוטה, ולפיכך יכלו להשאיר "בַּיָּם" לא דגוש, לפי הכללים הרגילים. אבל בצלע הפותחת עלול היה המשקל להתערער ביחוד מתוך ההרגל לצרף את המקור

23. על-פי המוסבר בגוף המאמר יש לפרש כך גם 'דְּחִיק' וגם 'אֵתִי-מְדַחֵק' (כלומר, כל דגש שאינו קל הבא בראש מילה). המטרה היתה מניעת הבלעה או השמטה של העיצור הפותח במילה השנייה, כמו שקרה בחיבור של 'מה' עם 'זה': 'מִזָּה' (שמות ד' ב, וכן ישעיה ג' טו — 'מִלְכָּם' = מה-לכם; מלאכי א' יג — 'מִתְלָאָה' (=מה תְּלָאָה); יחזקאל ח' ו — 'מִהֶם' = מִהֶהֱם). החיבור החזק בין שתי המילים מסכן את המבטא הנכון, והדגש 'המחבר' לא לחבר בא, כי אם למניעת הבלעה שעלולה לבוא דווקא עקב חיבור מופרז. לפיכך, אמר לי אבי מורי ז"ל, שאין טעם להכפיל את האות בהדגשה חזקה, כאילו יש כאן דגש חזק.

24. לצד אלה מדברים חוקרי הלשון על 'דגש-חיבור חריג' בכל "אותם המקומות בהם היה אסור לכתבו לפי הכללים" ואומרים ש"הסברת המקרים האלה בלתי בטוחה ביותר" (ברגשטרסר 66-67). הסברנו מבהיר אותם.

25. מכאן ואילך, תמצית מקוצרת של מקרי דגש קל חריגים בשירת הים (שנידונו לעיל בפרק א' של שירת הים: משקל ומבנה) — ראיתי לנכון להביא תמצית זו לטובת המבט הכולל, גם בגלל הקשר לשירת האזינו, וגם לטובת חזרה תמציתית.

אל הפעל ('אמר-יאמר'; 'עשה-תעשה'; 'יכל-תוכל'; וכד'). ואילו כאן כל חגיגות ההצהרה הזאת בנויה דווקא על הכפלת מומנט הגאות — "כיגאה/גאה". ובהמשך (ט"ו יא):

מי-כמכה / באלים / ה' /
מי / כמכה / נאדר בקדש —

הפסוק במשקל שלשי מאפשר את צירוף המילים הראשונות, והאחרונות ("מי-כמכה"; "נאדר בקדש"), ואת הפרדת "מי / כמכה" בצלע השניה (בניגוד לצירוף הראשון "מי-כמכה") בעזרת הנקודה. כך מתפרשת הכוונה האמתית של השירה כפי שתפסו אותה בעלי המסורה (ט"ו יג).

נחית בחסדך / עס-זו / גאלת /
נהלת בעוזך / אל-נוה / קדשך.

שוב לפנינו משקל שלשי שיבליט הן את נושא הגאולה, והן את מושא הגאולה — את ה' הגואל ואת העם הנגאל, ולא ייעשה זה טפל לזה. כמו בפסוק א' ("כיגאה גאה") אנו רואים שלא בא הסימן המפסיק, הנקודה, אלא במקום התורפה, ואין צורך בו בצלע השניה ("רמה בים"). חשש צירוף של "עס-זו גאלת" ליחידה אחת הוא צפוי מאד בקריאה המהירה. הסימן המפסיק ("עס-זו / גאלת") בא לעצור את הקורא, ולהבטיח את המשקל הרצוי. לעומת זה לא חששו כל-כך שמא יטעו בצירוף "אל-נוה קדשך", אם בשל היותו כבד יותר, ואם משום הנקודה שבצלע הפותחת אשר קבעה כבר את המשקל, כשהצלע השנייה נמשכת אחרי הראשונה (ממש כמו בפסוק א'). שוב יש להעיר כאן, שלא נראה בעיני בעלי המסורה ההיבט הדקדוקי, לפיו כל סמיכות נהפכת בהכרח למושג הגיוני אחד. גם "עס-זו גאלת" וגם "אל-נוה קדשך" נתפסים כמורכבים משני מושגים, אבל הסמיכות עלולה להפוך, בפרט את הראשונים, למושג אחד מבחינה פסיכולוגית. זאת ידעו היטב בעלי המסורה ולפיכך ניקדו דווקא כדי להבדיל ולהרחיק. ולבסוף (ט"ו טז):

תפל / עליהם / אימתה / ופחד /
בגדל / זרועך / ידמו / פאבן —

כאן באה הצלע השניה ללמד על הראשונה שיש כאן משקל רבעי, בניגוד למשקל השלשי אשר שורר במחצית השניה של הפסוק ("עדי-עבור / עמך / ה' — עדי-עבור / עם זו / קנית"). לולי כך, אפשר היה לתפוס את 'אימתה ופחד' כמושג אחד, למרות סרבולו, והרי אין אפשרות להטיל בו נקודה כדי להפריד. לפיכך באה הנקודה במילה האחרונה (בניגוד להרפיה הנוהגת בניקוד המסורה בצירופים כאלה) ומעידה על חלוקת הצלע לארבע יחידות, שכל אחת מילה אחת, וחוזרת העדות למפרע גם אל הצלע הראשונה.

דוגמה נוספת נמצאת לפנינו בשירת האזינו (דברים ל"ב ו):

הלוא-הוא / אביך / קנך /
הוא / עשך / ויכנך.

הנקודה המפסיקה ("קִנְךָ") מבליטה כאן מבנה שלְשִׁי, אשר מדגיש את מעשה הקנייה (= היצירה) כפעולה עיקרית ('אביך יוצרך')²⁶, במקום כתואר טפל ל'אביך' ('אביך שקנך'), כפי שהיה מתקבל בצירוף הבלתי־רצוי. נוסף לכך, צירוף שתי המילים יחד היה עלול להתקבל כהמשך למחצית הראשונה של הפסוק:

קִנְךָ / תגמלו־זאת // עם נבל / ולא חכם —

זהו מבנה כפול, שאין בו די כדי להוסיף ולחלק, שכן כל שתי תיבות־מילים הן יחידה אחת שאין לחלקה עוד. ייתכן, אגב, שזו הסיבה להפיכת ה"א השאלה לתיבה מְלֵאָה בפני עצמה על־פי המסורה, כך שבכל יחידה בפסוק יהיו באמת שתי תיבות קשורות זו לזו לבלי היפרד! הנקודה של "אביך / קנך" ממלאת שוב את ייעודה לעצור את הקורא, ולהבטיח את המשקל הרצוי, השלְשִׁי, למחצית השניה של הפסוק.

מובן שאין כללי הדקדוק של הדגש הקל ושל 'דגש החיבור' הולמים נקודה זו²⁷. אמת היא שמקומה האמתי של נקודה זו במקורה²⁸, לא היה בתוך האות הראשונה, אלא לפניה בין המילים, וממנה התפתחו בסופו של דבר גם ה'פִּסְק', גם ה'מתג' וגם ה'דגש'²⁹.

26. כך גם "עס־זו קינת" — יעם אשר יצרת'.

27. ראה בספרו של ד' ילין, **דקדוק הלשון העברית**, ירושלים תשכ"ג, עמ' 107-118, עיין שם.

28. ראה הערה 14 לעיל.

29. המשפט האחרון הוא בסיס למאמר בפני עצמו, אשר נמצא בטייטה בלתי גמורה תחת השם 'המתג והדגש', וטרם פורסמה.